

ALFÖLDY JENŐ

„Perzselő szomjat kelteni a jóra”

Weöres Sándor születési centenáriumán

Nem kérdezem: akarsz-e követni.
Választhatsz köztem és kínod között.

Weöres Sándor: *Nem szándékom*, 1947

isztában vagyok azzal, hogy Weöres Sándor költészeti elveiről, világképéről és személyes alkatáról különösen nehéz szilárdan megálló és cáfolhatatlan meghatározást vagy jellemzést adni. Ám ha ezt meg sem kísérelhetném, akkor le kellene mondanom arról, hogy a költő műveinek olvasójaként rögzítem és értelmezem befogadói élményeimet, amelyek nélkül nincs sok értelme az irodalomnak a pillanatnyi szórakozáson kívül, különösen az olyan művek esetében, mint amelyek – magát a költőt idézem egy 1980 körüli nyilatkozatából – élni segítenek. Nem mintha a szórakoztatás nem lehetne segítség az élethez – de azért valamivel többre gondolok, mint a Balaton-parti napozás közben bekapcsolt rádió hallgatására vagy a keresztretjvényfejtésre.

Az alábbiakban azokból a közhelyszerűen ismételtetett irodalomtörténeti és kritikai véleményekből szeretnék megvizsgálni egy kis csokorra valót, amelyekben ugyan rendre van több vagy kevesebb igazság, de sok esetben csak annyira bízom bennük, mint amikor mi, európai emberek azt mondjuk a japánokról, hogy kicsik, fekete hajúak és ferdeszeműek. Ilyen alapon ők is mondhatják (talán mondják is), hogy mi, fehérek itt, Közép-Európában nagydarab, gyakran fakó hajjú, kutyaszemű és nagyorrú teremtmények vagyunk. Ennél sokkal megbízhatóbb, egyénre szabott tudásra vágunk, és szilárdabb támpontokra törekszünk.

Ilyen jellemzéseket szeretnék revízió alá vonni Weöresről, a költőről és gondolkodóról: személytelen; próteuszi; kozmikus; elvont idealista; bravúros, játékos, de üres virtuóz; verseinek alanya az izolált én – az elszigetelt magánember.

Szinte találmomra szedtem össze ezeket a negyven hatvan éve vagy talán még régebben is gyakran leírt, professzori katedrákról is elhangzó, tudományos értekezésekben és alkalmi újságcikkekben hol jóhiszeműen, hol nem egészen jóhiszeműen rögzített véleményeket. Említhetnék még néhányat a divatjamúltabbakból is, amelyek a diktatórikus irodalompolitikával együtt végre kimentek a divatból. Ilyen a polgári humanista besorolás, amely akár még rendben is volna, ha a polgári a „három té” idején (támogatott, túrt, tiltott) olyan szolid fogalom lett volna, mint újabban, amikor már a sajtó is azt érti rajta, ami: egy állam, nép, nemzet városi vagy vidéki egyede. Nem azt jelenti már, hogy a kapitalizmus uralkodó osztályának tagja, aki fölött a munkásosztály hatalmat gyakorol. A „polgári” minőségbe ezúttal beleértendő önnön tagadása is: Weöres műveire sokszor ráillik a polgárbosszantó jelző, sokkal inkább, mint bármilyen osztálybesorolás, hiszen az egyetemes ember ideálját valósította meg, valamiféle idő és tér fölötti szuperént. A „pesszimista” egykori ráfogása sem sok szót érdemelne – ezt Weöres Sándor oly könnyeden hárította, mint Papp László a balhorgot: „Amiért te optimista, azért vagyok pesszimista. / Amiért te pesszimista, azért

◆ SZÁZ ÉVE SZÜLETETT WEÖRES SÁNDOR

vagyok optimista.” Amikor tehát a tervgazdálkodás kiagyalóinak utasítására gyapotot és rizst termesztettek Magyarországon – hogy a méregzöldre érő magyar narancsról ne is beszéljek –, akkor ő ilyesmiket írt: „...a Történelmi Tél itt füttyül immár. / Az ember, tagjaiban öngyilkos hatalommal, véreben méreggel, fejében őrülettel, mint a veszettkutya: nem tudni mily végzetre jut”. És amikor az illetékesek belátták, hogy sem a gyapot, sem a gumipityang, sem a szikes rizsföldek nem váltják meg a tervgazdaságot, akkor ő derúlátón énekelt (pl. Kodály Zoltán tiszteletére). „Örvendj, Pannónia, szökkenj virágba: / ezentúl én vagyok a te mosolygó lelked, / én állok kicsinyeid ágya mellett, [...] Örvendj, szökj virágba: / a kóbor szélből elragadtalak, / hogy tiszta szálból szőjjem a jövődet. / Sorsod vagyok, és sorsod az enyém.” Ahhoz képest, hogy a diktatúra elején nevezték „a nép ellenségének” is, nekem – horribile dictu – határozottan közösséginek, populárisnak tetszik ez a hang, ha nem is mindjárt populistának. Az -ista végű szavakat nem szerette, lásd *Ista* című bökversét a sematikus évekből. S az egyik újságíró így javította ki, amikor polgári humanistának nevezte: „Nem vagyok humanista, csak humánus.” Az „absztrakt” a nyolcvanas években már nem volt túlzottan veszélyes vád, s akkorra már az idealista is „túrt” minőségnek bizonyult. Azt hiszem, ennyi elég is ahhoz, hogy az élete nagy részében elhangzó rágalmonkon túllép-jünk – a panaszkodás nem is volt szokása, örült, ha árnyékban maradhatott. Nézzük tehát a fél-igazságokat, melyek közt még háromnegyedesek is akadnak.

A személytelenség mint minősítés joggal merült és merül föl jóakarató kritikusaínál is, hiszen ő maga írta sokat idézett *Ars poeticájában*: „Az okosak ajánlják: legyen egyéniséged. / Jó; de ha többre vágyol, legyél egyén-fölötti: / vesd le nagy-költőseged, ormóttan sárcipődet, / szolgálj a géniusznak, add néki emberséged, / mely pont és végtelenség: akkora, mint a többi.” Amennyiben a személyeset és az egyénit szinonim fogalmaknak vesszük, máris kész a cáfolat: Weöres Sándor kész volt föláldozni az egyéniséget – költői stílusát illetően az egyénit – a másokért való költői lét és az egyetemesség oltárán. Feláldozni csak azt lehet, ami van; ami nincs, azt lehetetlen föláldozni. Weöres egyén-fölöttiről beszél, és ez nem ugyanaz, mint az egyéniség nélkül. Egy erőszaktól, prüdségtől és ízléstelenségtől undorodó, s ahogy Halász Gábor vele vitatkozva is elismerte, a diktatúrák ellen tiltakozó, szerénységében is stabil és mindenről határozott véleményt formáló ember nyilatkozott meg műveiben, olykor személyes biztonságát kockáztatva. Őrá nem érvényes a költőknek az a XX. századi képlete, amelyet például Fernando Pessoa-ról szólva rajzolt meg Somlyó György: „az érvényes, énhasadás és énfelcserélés sokszoros kataklizmáiban vergődő egész modern költészet”. Weöresnek nem probléma, hanem különleges költői képessége volt a próteuszi alakváltás.

Úgy vélem, a Németh László-i értelemben vett alkotói „növésterve” nagyon is jelen van *Ars poeticájában*. Ettől pedig elválaszthatatlan az egyéniség, az alkat, a hajlam és a jellem, nem is akármilyen. Emberséggel telt költői adottsága az, amelyet a vers szerint érdemes feláldoznia a géniusznak. Ez az ő szótárában változatlan fogalom, holott a történelmi idő korlátai közé szorítva meglehetősen változékony: minden vallás, ideológia, minden közösség mást vallott és vall géniuszának. A hegeli fejlődéselvtől idegenkedő Weöres gyakran használt metafizikai kifejezéseivel a változót – a személyeset – ajánlotta föl a géniusznak, a változatlanak, és ennek jegyében törekedett költői „maradandóságra”, tudva, hogy ez is igen viszonylagos az idő végtelenében. A Változatlanról sok idézetet ideírhatnék,¹ különösen, ha a szinonimájaként kezelhető állandó, az örök vagy a múlhatatlan fogalmát is ideértem, ellentétpárjaival, az ideiglenessel, a múl-

konnyal és hasonlókkal együtt. Weöres fogalomkincstárában a semmi és a minden vagy a rész és az egész is ezekhez a dialektikus ellentétekhez tartozik, s bár nem azonosak az előbbiekkal – váltakoznak és társulnak velük.

Ha tovább szövegetjük e gondolatot, könnyen eljuthatunk az Arthur Rimbaud által már jócskán pedzegetett, és a XX. században kibontakozó objektív lírában világszerte érvényre jutó – s napjainkban is ható – elvéhez, az én és a nem én² alapvető megkülönböztetéséhez. Esztétikai értelemben ment át a közhasználatba: a költészetben a nem én az ént az elektromos transzformációhoz hasonlítható módon fölerősíti – érzékelhetőbbé teszi és hitelesíti, miközben az ént mellékesnek tekinti, ahogy a transzformátorban az áramerősség csökkentésével és az ellenállás növelésével arányosan növekszik a versben ható energia metaforájaként gyakran emlegetett feszültség. Ez azonban a költészetben főként módszertani, „verstechnikai” kérdés, illetve művelet, s Weöresről szólva, a helyes értelmezés kedvéért hozzá kell tenni, hogy nem csupán poétikai-stilisztikai műfogás értendő az én megkettőzésén vagy megsokszorozásán: nála főként a világképre, világnézetre érvényes. Az objektivitás, a tárgyiasság joggal emlegethető Weöressel kapcsolatban: szívesen bújik bele mások bőrébe, gyakran élt a tárgyi közvetítőkkel. Ám az, hogy ő is a XX. században számtalan változatot felmutató objektív líra elvét követte költői gyakorlatában, nem csupán módszertani, hanem világnézeti meggondolás dolga is. Az általa nagyra becsült T. S. Eliot-féle *tárgyi közvetítő* öneki nemcsak az áttételes önkifejezés eszközül szolgált. Számára ez csak a végtelenül sok lehetőség egyike, aminek révén egyénisége a Mindenségben jelen levő, közös Egybe olvadhat. Nagy kompozícióiban, kozmikus énekeiben, poémáiban és himnuszaiiban jórészt arra törekedett, hogy a kozmikus Egészet megragadja és érzékeltesse.

Ahogy más szavakkal már mondtam, azért csökkentette a XIX. századi líra jellemző költészetfelfogásához képest minimálisra a személyességet, hogy maximális fokon üzemeltethesse az egyetemesség elvét. Erről így írt halláskárosult barátjának, Várkonyi Nándornak a beszélőfüzetébe 1938 végén, amikor a művelődéstörténész *A teremtés dicsérete* című prózai könyvről kritikát közölt, melyen a weöresi műből kiolvasott személytelenség elvével szállt vitába. „Sosem állítottam, hogy »az átélő felismerés tétlen és személytelen lehet«. Sőt azt állítom, hogy az átélésben is van aktív momentum: a tudomásul vevő agytekervénység; (sic!, A. J.) tehát a felismerés nem tétlen. Azt is állítom, hogy felismerésre csak az agy képes, vagyis csak a *személy*; tehát a felismerés nemcsak hogy nem lehet személytelen, de egyenesen *személyi* képesség (kiemelések: A. J.). [...] Én az átélő felismerés *viszonylagos* (kiemelés: W. S.) személytelenségére törekszem azáltal, hogy ha egy dolgot vizsgálok, igyekszem minden rokon- és ellenszenvet kikapcsolni, amely a vizsgált dologgal kapcsolatban támadhat bennem; és lehetőleg csak egyetlen személyi tulajdonságot engedek érvényesülni, a pusztán csak tudomásul vevő érdeklődést. (Persze ez az érdeklődés éppúgy nem lehet maximális, ahogy a rokon- és ellenszenv se csökkenthető zérusra.)” Bonyolult dolog, de igaz: a modern, tárgyi közvetítőket használó líra éppen annak a fölszámolására vagy elrejtésére törekszik, ami a lírai műnem lényege – hogy tudniillik a vers önkifejezés, vagyis személyes megnyilvánulás. Ez bizony a költészet elnémulásához vezető bomlástünet, amely ellen Weöres alkotói törekvése hatékony ellenszert kínál. Az előremutatón modern, objektív költő legalább a stíluselveiben akkor is személyes marad, s munkája mögött akkor is azonosítható egyéniség és karakter áll, ha nemcsak önmagán kívüli személyekről, jelenségekről, énjétől független gondolatokról, ér-

◆ SZÁZ ÉVE SZÜLETETT WEÖRES SÁNDOR

zésekről és más lelki megnyilvánulásokról ír, hanem szinte „közvetlenül” a Mindenségre is összpontosít.

Érdeemes mindemellett azt is megvizsgálni, milyen gyakran írt verset Weöres Sándor a legszemélyesebb dolgairól. Közérzetéről, testi romlásáról, nemi vonzalmairól, szerelmeiről, barátokról, elveiről, rokon- és ellenszenveiről, bosszúságairól. Gyakran szólt lázadóva közérdekű dolgokról: környezetrombolásról, diktatúrákról, ideológiai-társadalmi szörnyekről (pl. *A szörnyeteg koporsója*), a világháborúról, az emberi kegyetlenkedésről, az állatkínzásról, az irodalomba és a közéletbe avatkozó funkcionáriusokról, a nyárspolgári korlátoltságról, a kontár nemzet- és emberiség-megváltó fontoskodásról,³ a tömegtársadalomról, az eszközeimből elvakultságáról – és még sok mindenről. Például az egzisztenciáról, amely nem éppen személytelen dolog. Talán akkor sem túlzok, ha megkockázatom: csinos kis antológiát állíthatnék össze ilyen provokáló címmel, Csanádi Imre *A magyar valóság verseiben* című antológiájának mintájára: *A magyar valóság Weöres Sándor verseiben*. A sokszor absztrakt költőnek nevezett lírikus verseiből még a politika sem hiányozna akár a náci, akár a bolsevista diktatúra idejéből, akár a Horthy-, akár a Kádár-korból. Hát még a magyar tájak, személyek, típusok; a történelmi alakok, események, társadalmi jelenségek; a népköltészet bartóki-kodályi fokon; az Ovidiusra licitáló erotikus líra, a régiségek és furcsaságok garmadája. És vajon a honi kultúra s benne az irodalom vajon nem „magyar valóság”? A *Psyché* talán nem társadalmi regény (is) a XIX. századelőről, s Ungvárnémeti Tóth Lászlótól Széchenyiig, Wesselényiig, Kazinczyig, Kisfaludy Károlyig, Virág Benedektől, Berzsenyi Dánieltől, Bihari János és Lavotta János hegedűművészekig és a költött figuráig vajon nem a sokat emlegetett „magyar valóság” elidegeníthetetlen részei? Akkor is, ha a mű nem realista, csak reális. De jobb, ha távolabbra tekintünk: Weöres számára a norvég, a lengyel, a kínai, indiai és indokínai, afrikai stb. valóság is igen fontos volt, de a magyart ismerte legjobban, ahogy minden nyelv közül ennek volt „igen nagy”⁴ művésze, függetlenül féltucatnyi vagy tucatnyi handzsaversétől vagy inkább akusztikai játékától.

Másrészt – s ez még lényegesebb – vajon lehet-e személytelen az, akinek saját stílusa van, mely még utáztatnivaló is átüt? Sokszor belebújt mások személyébe, hogy hangvételeket utánozza – ám e műveleteiben is rendre megtalálhatjuk azt a szubjektív elemet, amely köré fölépült a verse. Kiemelte, ami a legfontosabb az ő számára Szenci Molnár Albert, Csokonai, Kölcsey, Arany János, Krúdy Gyula, Ady, Babits, Kosztolányi, Füst Milán, Juhász Gyula, Dsida Jenő, Illyés Gyula vagy akármely írónk, régi költőnk poéziséből, a magyar és más népek folklórából – és ezzel a választásával egyéniségéhez, önön erkölcsi lényéhez, ízléséhez és költői világához lényegítette őket, miközben ő is át-lényegült. De volt saját, mindenki mástól megkülönböztethető stílusa is: erről sokkal kevesebb szó esett még, mint arról, hogy ha úgy tetszett neki, akkor Simon mágus, Ovidius, Nareki Gergely, Lao-ce, egy kvázi-Petrarca, Mallarmé, Reverdy, Dsebel etióp költő, a *Gilgames* vagy más, agyagtáblába karcolt, három-négyezer éves őseposz modorában szólalt meg. Csupán egy-két példával szeretném szemléltetni, hogy amikor pastiche-t, azaz beleérzést vagy utáztatatot írt, akkor is mennyire határozottan letette a műben saját stílusának kézjegyét vagy karátjelzését.

A *Negyedik szimfónia* első, *Hódolat Arany Jánosnak* ajánlású „tételében” újraírta a *Toldinak* azt a jelenetét, melyben Miklóst elnyomja az álom. Arany stílusát tökéletesen „hozta” a XX. századi utód, ámde még valamit hozzátesz a saját, hozott anyagából: „Elnyug-

szik a bajnok. Zord homloka rémlik: / halmon eke-hullám, szántás feketéllik; / már őszül a tölgyfa, ázott busa bálvány, / beléje karolva hétszínű szivárvány. / Jöszte, arany dárda, felhőn kiszögellő! / Kergeti a záport kopó-inu szellő.”

Tökéletes ez az álomallegória is, de figyeljük meg, hogy az eredeti nagyszerű utánzata, megszemélyesítésekben és metaforákban gazdag kifejezőmódja néhány versszakkal alább hogyan telik meg valami egyébbel, ami XIX. századi klasszikusunknál még ismeretlen volt:

*Búborék-alakok gyülekezve kelnek,
habjai a benső, álomi tengernek,
játssza szelid szűzet, daliát, vad rémet,
hajdanként mutatván, mit nem ád az élet.*

*Alattuk a mélység végtelen örvénye
horpad a homályba, fodrosúl a fénybe,
testtelen imbolygás tág űrben lebegve,
valóbb a valónál: lélek tiszta kedve.*

Benne bujkál ennek az idézetnek a két utolsó sorában Arany *Vőjtina ars poeticája* is, mely szerint „Ne a való hát: annak égi *mássa* / Lesz, amitől függ az ének varázsa” – de a további metaforák már nem annyira Aranyt, hanem annak ugyancsak zseniális tanítványát, a kis híján száz esztendővel később született Weörest jellemzi:

*Hullámok, hullámok lengedezve szállnak,
tükrei kékségnek, öblei homálynak,
csigázva, gyöngyözve, bukdosva rogyásig,
elalél az egyik, iramlík a másik –*

Itt is érezzük, mennyire készségesen simul az „áthallás” Arany stílusához, de valahogy minden megnyúlik és kitágul, légiesebbé vagy éteribbé válik: ez már Weöres arcéle, az ismert filmes trükk módján „áttűnve” Aranyéból. Olyan stíluselemeket érzékelünk az utóbbi két szakaszban, amelyek a XX. századi szürrealizmusban is otthonos Weöresre sokkal inkább jellemzők, mint Aranyra. A felező tizenkettesek megtartják az Arany János-i hangszerelést, ám egyben modernebb látásmódra is váltja a szürreális álom éteriségével.

Még egy példa szinte találomra. Amikor „kvázi-Petrarcát” említettem fentebb, akkor főként a *Salve Regina* című Mária-himnuszra gondoltam, amelyhez, meglehetősen, más mintaadót is lehetne találni, mint Petrarcát. A költemény barokkos vonásokat is magán visel, s nem csupán az előreneszánsz kor olasz énekesére emlékeztet. De ez a barokkos hozzáadás is több mint barokk: egy XX. századi költő tárgyaltan hitét és áhítatos létszerelmét sugározza, a régiek spiritualitásával a világ durvaságait állítva szembe, amelyekből szeretne szabadulni a csillagos ég magasába emelkedve. Immár nehezebben tépheti le magáról a visszahúzó erőket, mint a gótika s a manierizmus mestere:

*Ezentúl hadd maradjak közeledben
bár fátylad elmúlását nem ígéred,
csak orkánban felszáradt harmatot*

◆ SZÁZ ÉVE SZÜLETETT WEÖRES SÁNDOR

*ha két zöld csillagod
tüzes hajnalba lebben
s durvább arany bevonja éji fényed
s a szörny-maszkot melyben nyomod követtem
erdőn hol nincs kimélet,
de puszta homlokod
állandó tájra nyit fehér oszlopszatot.*

Nem is igen sorolnám ezt a művet Weöres utánérzései, pastiche-ai közé, annyira beletartozik saját világgépének költészetébe. Weöres ahhoz képest, hogy lírájának egy igen jelentős része vallásos líra, ritkán emlegeti Istent – Mária vagy Jézus jóval többször említettik verseiben. Az utóbbi két név ugyanis személyekhez, újszövetségi alakokhoz kötődik. Istent Weöres sokszor megszemélyesíti, objektiválja, ez igaz, de csak azért, hogy – Adyval mondván – éreztesse az istenszagot. Isten megjelenítése a szubsztanciára tekintve nem emberiesítés, nem antropomorfizálás, mint az *Őszövetség* vagy a keleti vallások egy részének istenképe s még inkább a görög mitológia panteizmusa. A *Salve Regina* idézett részében az állandó jelző utal arra az anyai lényegre, amely a mindenség termő (és nem teremtő) mivoltában áll. Weöres világgépében az állandó, a változatlan, a mozdulatlan, az örök azzal a mindent összefoglaló lényeggel azonos, amelynek megnyilvánulása minden, ami változik. A változás a mindenség legjellemzőbb sajátossága, de miközben minden változik a csillagos ég makrokozmikus világában éppúgy, mit a parányok mikrokozmoszában, a változók összessége nem változtat a mindenben benne levő, közös lényegen: az örökkévalóságon. Hogy a költő meggyőződésében ez külön-külön szubsztanciát, vagyis dualista világgépet jelent az állandóra és a változóra nézve, azt nem hiszem. A változóknak megnyilvánuló örök-egy, az Egység gyakran felbukkanó fogalma arra enged gondolnom, hogy Weöres az egylényegű világ monisztikus elvét vallotta. Ezért oly fenségesen ideológiamentes a költészete: olyan fokú alázattal viseltetett a mindenség iránt, hogy nem hirdetett harcot a rossz legyőzésének vagy a jó győzelmének valamilyen programjával, hanem kijelölte a helyes és a hibás utat. Hangja gyakorta vallomásos, imádságos: bensőséges, vagyis személyes kapcsolatot teremtett az egy és osztthatatlan Létezővel.

Látszólagos semlegessége kivételesen szilárd meggyőződést fedett el a felületes tekintetek elől. Az elmés meglátások éber figyelme emberétől, Vas Istvántól olvastam sokkötetes memoárjának Weöres Sándor alakját jellemző részletében:⁵ „...évtizedekbe tellett, amíg tudomásul vettem, Weöres a mi századunk legkövetkezetesebb világnézetű magyar költője. Pedig emlékszem egyik elveszett levelére, amelyben azt bizonygatta, hogy végeredményben mind a ketten töprengő, bölcselő, gondolatoktól megszállt költők vagyunk. De csak jóval később fedeztem föl, hogy formavilágának próteuszi változásai, sőt változásai mögött szívós szervezettel ugyanazt a bölcséletet fejleszti tovább.” Megszívlelendő szavak ezek, előítéleteket és tévhiteket oszlatók arról a Weöres Sándorról, akinek sokszor emlegetett próteusziságát, azaz alak- és stílusváltoztatásait könnyen összetévesztik a világnézeti alapot nélkülöző, változékony és eklektikus költővel, akinek nincsen súlypontja, archimedészi pontja és egyénisége. Épp ellenkezőleg: a kozmikus értelemben felfogott énből és nem valamilyen Peer Gynt-i személyiség-felhígulásról vagy „magnélküliségből” következik. Az én tetszés szerinti megsokszorozása valójában végtelen nyitottságot jelent, amely szabad utat enged minden felé- vagy beléáramló benyomásnak,

hatásnak és ismeretnek. A teljesség ugyancsak Weöres kulcsszavai és alapfogalmai közé tartozik, és ez nem is képelhető el máshogyan. Bergsoni értelemben, a teremtő képzelet volt legfőbb eszköze ahhoz, hogy a külvilág töredékesen hozzá érkező információit kiegészítse, és elhelyezze a maga következetesen, korallsziget-szerűen gyarapodó belső világképében. (E tekintetben a később föllépő költők közül Juhász Ferenc áll hozzá legközelebb, ha egészen más indítatásokkal és más kimenetellel is.)

Rá kellene ébrednie az irodalmi szakmának, hogy az egyetemesség fogalmával illenek valamivel óvatosabban bánnunk, mint ahogy tesszük. Rendben van, hogy Weöres mellett egy Juhász Ferenc vagy egy Tornai József is megszolgált ezt a minősítést, de túl sokszor írják le még jóformán kismesteri összeteljesítményt felmutató költőkről is. Weöres valóban egyetemes jelenség, ahogy előtte legutóbb – érdekes módon sokkal szerzetlenebbül építkezve, ideológiai befolyásoknak és szerencsétlen sorsának kitéve – József Attila hozott létre egyetemes érvényű életművet. A versek nyelvi szépségére nézve legszívesebben Nagy Lászlót hasonlítom hozzá. Az a tüzes lélek, az a költői indulat, látomásos erő és nyelvi gazdagság, amelyet Weöres Sándor mutatott, Nagy Lászlóban volt meg hasonlóképpen. Weöres tudta magáról, hogy mi hiányzik költészetéből, és fiatalon éppúgy meghajolt a magyar költészet „árpádházi királya”, Illyés Gyula követésére méltó magyarsága előtt, mint e pályatársáról írt búcsúversében.

Joggal nevezik „kozmosz költőnek” – a Mindenséggel azonosított Semminek nincs köze a nihilizmushoz, csupán az örökös változásban minduntalan mássá alakuló Valami vagy Valaki sorsára vonatkozik, arra, hogy ami a mindenségbe visszatér, ismét más és más Valamivé, Valakivé alakul az idő végezetéig. Nem reinkarnációról van szó, csupán az egyedi lét visszatéréséről a végtelen körforgásba, de ezt Weöres a mindenséget átható *szeretettel* azonosítja, mely egyként buddhai és jézusi vonás. Nézeteiben sokat merített a buddhizmus⁶ elvéből, de filozófiai kultúrája olyan széles körű volt, hogy nem köthetjük őt egyetlen világnézethez, csupán a világnézetek egy jól összeilleszkedő rendszeréhez, amelyben mindent és mindennek az ellenkezőjét, illetékét és eresztékét képekbe tudta foglalni. Érzékelhetően hatott rá Hérakleitosztól a középkori misztikusokon, Kirkegaard-on, Nietzschén, Bergsonon át az egzisztencialistákig és Wittgensteinig számos filozófus, de vallásalapítók is. Verseinek egy (viszonylag kisebb) része kifejezetten fogalmi elemekből építkező gondolati líra. Költészetének legjellemzőbb része szerintem mégis a hol himnikusan rajongó, hol prófétikusan komor, már-már nem evilági létköltészete, annak az élményének mámorittas, dionüszoszi, egyúttal mégis apollóian kristálytisza kifejezése, hogy az örök és határtalan univerzum része lehet. Erről még sokat el kellene mondani egy-egy költeményét, versciklusát vagy verstípusát elemezve: vannak fölülmúlhatatlan remeklései, olyanok, amelyeknek érénye a legfőbb korlátja: az eszményien magyar nyelv. Határ Győzőnek igaza lehet abban, hogy a nyelvi akadályok, a lefordíthatatlanság ellenére Weöres bizvást számot tarthat a modern világlíra első számú költőjének címére, és különösen életművének erre a tartományára gondolva érthetünk egyet wimbledoni pályatársával. Kétségtelen, hogy a gyermekdalok mestereként is övé a palma – egyik-másik miniatűrje, versjátéka akkor is remekmű, ha oly könnyű, mint a gyermekláncfű pelyhe. Ha azonban többször egymás után elolvassuk az olyan, elfáradásunk pillanataiban talán „fennkölt halandzsának” érzett hatalmas poémait, mint a tizenkét „szimfóniája”, az *Őskori himnuszok*, *Az elveszített napernyő*, a *Canzone*, az *Orpheus*, az *Átváltozások* ciklus negyven szonettje, a *Grádicsok éneke* I–X., a *Salve Regina*, a *Stonehange*, akkor nincs kedvünk vitatni nagyságát. Ezek és a hasonló művek már nem is

◆ SZÁZ ÉVE SZÜLETETT WEÖRES SÁNDOR

az értelmünkhöz hanem a teljes lelki valónkhoz szólnak, mint a legszebb zene (elsőül Beethovenére gondolok), amelynek rendje és mómora fölemel s megtisztít. Mégse csak zene: képzelet is, amely a zenének nem tartalma, legfőljebb szinesztéziás hozzárendelése; a vers viszont megjelenít, ez esetben kozmikus filmet forgat, éonokat⁷ pásztázva végig a kamerával. Homályba hasít ez a fény, de a homállyal nekünk kell megbirkóznunk. Ime csak néhány sor a *Hatodik szimfónia Teremtés* tételéből – a „három-egy Moira”, vagyis a sorsisten-nők éneklük:

*Kívül az idő siklásán mozdulatlan orsó pörög,
 ime világot készítünk túl minden ívbe-foghatón,
 kívül a tettek tüskéin cselekvés nélkül működünk,
 túl a lebető párkányán bogozunk mozdulatlanul.
 Teremtésünk szent mintái, öröktől gondolt képei
 öltözzenek sokfélebe és bensőnkben daloljanak!*

Két szakasszal alább így jelenik meg a weöresi világkép kulcsfogalma, a változatlan Teljesség, melynek „kelyhéből” mint anyaméhéből megszületik a változók végtelen sokasága:

*Az azonosság kelyhében sejlik különbség és arány,
 a nem-változás ágyában mozdul világos és sötét,
 a nyugalom csészéjében látszik erő és bénaság,
 a teljesség bajlékában sajdúl az út s az úttalan –
 mind, mely a Korlátlan csúcsán bontatlan-egy, nem változó,
 az Egymásután völgyében százarcú forgó áradat.*

Látszólag mintha mégis dualista volna, akinek világképében a Teremtő megelőzi a Teremtést. Szerintem csupán a költői szemléltetés kedvéért mutatkozik kétállagúnak. Valójában nem teremtéstörténetet írt, csak az örök körforgást sűrítette egyetlen mozzanatra. A keletkezés-elmúlás nem produktuma, hanem kiragadott pillanata az Örök Létnek.

Ha még beléfelejtkezünk a rendkívül szórakoztató *Psyché* című verses regényébe, a *Fairy Spring* erotikus ciklusába, groteszkjeibe, humoreszkjeibe, epigrammaiba és egyáltalán nem utolsósorban gyerekdalaiba is, akkor sem érezzük Határ Győző szavait elfogultságnak. De ha a szeretet elfogultságából tartotta első számú világgölköltőnek a magyar nagymestert, akkor sem bánom, hogy vele tartok. Mennyi meglepetés vár az olvasóra Weöres életművében az imént kiemelt nagy verskompozíciókon kívül is – ötletek, játékok, színészi szimulációk, áthallások, műfordítás-bravúrok, pajzánságok, paródiák és egyebek! Némi hordalékanyagtól eltekintve, mely nélkül nincs életmű, ez a költészet Csomolungmája, más néven Mount Everestje. ◀

JEGYZETEK

- 1 Példa erre az idézett *Ars poetica*, az *Átváltozások* című, negyven szonettből álló ciklus több darabja, főként az *In aeternum*: az „átváltozások” szinte mindig a Változatlanhoz, az Esméhez méretnek itt is, másutt is.
- 2 „Én – az valaki más”, vallotta a francia költő. Hasonlít ehhez Borges gondolata arról, hogy „A másik, aki ugyanaz”. A próteuszi alakváltoztatás esetéről Somlyó György elmélkedik kitűnő Borges-esszéjében,

A másik, aki ugyanaz címmel. „Az egyiptomi Próteuszt ne féld te, / aki ember vagy, egy és annyiféle” – idézi Borhest, *Borges meg én* (!) című verséből. In Somlyó György: *A költészet ötödik évada*, Magvető, 1988.

- 3 „Ne fontoskodj!” – ez egyike a közösséget megszólító próféciáinak háború utáni versében, a XX. századi freskóban. Az allegorikus „Undor Angyalá”-nak szájába adja saját véleményét.
- 4 Radnóti Sándor a *Nagyságot* (1966) külön versben elutasító Weöres Sándorról *Egy igen nagy költő* címmel írt esszét, a *Disszonancia* című verssel (1934) mintegy vitázva, melyben így szerénykedett a még csak huszonegy éves költő: „Mi lesz mostan? Alig-használt prima hátultöltő semmi. / Pedig én még most akartam egy igen nagy költő lenni.” In *Mi az, hogy beszélgetés?* Magvető, 1988. Ld. még: *Öröklét*, Nap Kiadó, 2003.
- 5 In Vas István *Miért vijjog a saskeselyű?*, Szépirodalmi, 1984. Ld. még: *Öröklét*, Nap Kiadó, 2003.
- 6 Buddha előnye, hogy az általa alapított „vallás” egyúttal filozófia is, a többi, többé-kevésbé, mitológia.
- 7 Eónok: hatalmas, csillagászati mértékű időszakok.

Psyché (tollrajz, 1972)

ALFÖLDY JENŐ (1939) irodalomtörténész, kritikus. A Nemzeti Tankönyvkiadó nyugalmazott főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *A megszenvedett éden* (2010).